

مقایسه اثربخشی درمان حساسیت زدایی با حرکات چشم و پردازش مجدد و مصاحبه انگیزشی بر نگرش به ازدواج زنان مطلقه

Comparing the effectiveness of eye movement desensitization and reprocessing and motivational interviewing on the attitude towards marriage of divorced women

Yadoleh Kathirlou

Ph.D. student of general psychology at Tabriz University, instructor of psychology department at Payam Noor University, Tehran, Iran.

Mansour Bayrami *

Professor, Department of Psychology, Faculty of Educational Sciences and Psychology, University of Tabriz, Tabriz, Iran. Dr.Bayrami@yahoo.com

Rasoul Hashemi

Professor, Department of Psychology, Faculty of Educational Sciences and Psychology, University of Tabriz, Tabriz, Iran.

Touraj Hashemi

Professor, Department of Psychology, Faculty of Educational Sciences and Psychology, University of Tabriz, Tabriz, Iran.

یداله کثیرلو

دانشجوی دکتری روانشناسی عمومی دانشگاه تبریز، مربی گروه روانشناسی دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

منصور بیرامی (نویسنده مسئول)

استاد گروه روان شناسی، دانشکده علوم تربیتی و روان شناسی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.

رسول حشمتی

استاد گروه روان شناسی، دانشکده علوم تربیتی و روان شناسی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.

تورج هاشمی

استاد گروه روان شناسی، دانشکده علوم تربیتی و روان شناسی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.

Abstract

The present study aimed to compare the effectiveness of eye movement desensitization and reprocessing and motivational interviewing on the attitude towards marriage of divorced women. The research method was semi-experimental with a pre-test-post-test design and a control group. The statistical population of the research included divorced women in Khodabande city in 2022-2023. 39 divorced women were Convenience Sampling selected and randomly divided into three groups (13 people in each group). The research tool included the Marriage Attitude Scale (MAS) Brattin and Rosen's (1998). The control group did not receive any intervention. Still, one experimental group received eye movement desensitization and reprocessing in 8 sessions 2 hours, and the other experimental group received motivational interviewing intervention in the form of in 8 sessions 2 hours. Multivariate covariance analysis was used to analyze the data. The results showed that by controlling the pre-test effect, there was a significant difference between the post-test average of all four subscales of attitude towards marriage (pessimistic, optimistic, realistic, and idealistic) of the three experimental and control groups at the level of 0.01. Also, the results show no significant difference between the effectiveness of the two interventions ($P < 0.05$). The results showed that eye movement desensitization reprocessing and motivational interviewing are effective interventions to be used by counselors and psychologists to improve the attitude towards marriage of divorced women.

Keywords: Eye Movement Desensitization and Reprocessing, Attitudes Towards Marriage, Motivational Interviewing, Divorced Women.

چکیده

هدف پژوهش حاضر مقایسه اثربخشی درمان حساسیت زدایی با حرکات چشم و پردازش مجدد و مصاحبه انگیزشی بر نگرش به ازدواج زنان مطلقه بود. روش پژوهش نیمه‌آزمایشی با طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون و گروه کنترل بود. جامعه آماری پژوهش شامل زنان مطلقه شهرستان خدابنده در سال ۱۴۰۱-۱۴۰۲ بود. تعداد ۳۹ زن مطلقه به صورت دردسترس انتخاب شدند و به صورت تصادفی در سه گروه (هر گروه ۱۳ نفر) قرار گرفتند. ابزار پژوهش شامل مقیاس نگرش به ازدواج (MAS) براتین و رزن (۱۹۹۸) بود. گروه کنترل مداخله‌ای دریافت نکرد اما یکی از گروه‌های آزمایش درمان حساسیت زدایی با حرکات چشم و پردازش مجدد را در ۸ جلسه ۲ ساعته و گروه آزمایشی دیگر نیز مداخله مصاحبه انگیزشی را در قالب ۸ جلسه ۲ ساعته دریافت کرد. برای تحلیل داده‌ها از تحلیل کوواریانس چندمتغیره استفاده شد. نتایج نشان داد که با کنترل اثر پیش‌آزمون بین میانگین پس‌آزمون هر چهار خرده مقیاس نگرش به ازدواج (بدبینانه، خوشبینانه، واقع‌بینانه و ایده‌آل‌گرایانه) سه گروه آزمایش و کنترل در سطح ۰/۰۱ تفاوت معناداری وجود داشت. همچنین نتایج نشان می‌دهد که بین اثربخشی دو مداخله تفاوت معناداری وجود ندارد ($P > 0/05$). نتایج نشان داد که درمان حساسیت زدایی با حرکات چشم و پردازش مجدد و مصاحبه انگیزشی برای بهبود نگرش به ازدواج زنان مطلقه مداخله‌های کارآمدی برای استفاده توسط مشاوران و روان‌شناسان هستند.

واژه‌های کلیدی: درمان حساسیت زدایی با حرکات چشم و پردازش مجدد، نگرش به ازدواج، مصاحبه انگیزشی، زنان مطلقه.

طبق آمارهای بدست آمده جامعه ایران شاهد روند کاهشی در ازدواج و روند افزایشی در طلاق طی ده سال اخیر بوده است؛ بدین صورت که نسبت طلاق به ازدواج در سال ۱۳۸۷ به ۱۲/۵ درصد و در سال ۱۳۹۷ به میزان ۳۱/۷۷ درصد و در سال ۱۳۹۸ به ۳۳ درصد رسیده است که بیشتر این طلاق‌ها بین زوج‌های ۲۰ تا ۳۵ بوده است (ملفت و همکاران، ۱۳۹۹). برخی زنان مطلقه ممکن است به دلایلی مانند پر کردن خلاء عاطفی و مقصر نشان دادن همسر سابق به ازدواج مجدد روی بیاورند (استریزی^۱ و همکاران، ۲۰۲۱). ولی برخی دیگر به دلایلی چون نگرش‌ها و تصورات قالبی نادرست در مورد ازدواج و بخصوص احساس نفرت، تصورات منفی و بدبینی نسبت به مردان که در نتیجه‌ی تجربه یک زندگی ناسازگارانه با همسر سابق خود حصول شده از ازدواج مجدد امتناع می‌ورزند (قنبری برزیان و همکاران، ۱۴۰۲). بر همین اساس یکی از مواردی که می‌تواند موفقیت افراد را در انتخاب همسر و ازدواج تحت تأثیر قرار دهد، نحوه نگرش آنها نسبت به زندگی زناشویی و نگرش به ازدواج است. منظور از نگرش نسبت به ازدواج، باورها و عقاید تقریباً ثابتی است که در ذهن افراد نسبت به مسئله ازدواج ایجاد شده است و شامل باورهایی در مورد میزان اهمیت ازدواج، تمایل یا عدم تمایل به ازدواج، هزینه‌ها و منافع ازدواج و انتظارات از ازدواج (کدال و اتلی^۲، ۲۰۲۰). اغلب زنان به علت تجربیات تلخ زندگی سابق به حس نفرت از جنس مخالف دچار شده و از ازدواج بیزار می‌شوند و ترجیح می‌دهند که دیگر تن به ازدواج ندهند (قنبری برزیان و همکاران، ۱۴۰۲). بر همین اساس بر ارائه آموزش‌ها و مداخله‌های روان‌شناختی که سبب تغییر نگرش زنان مطلقه نسبت به ازدواج مجدد شده و علاوه بر افزایش تمایل به ازدواج، کیفیت زندگی مجدد را نیز بالاتر می‌برد، تأکید شده است (عسکری باغمیانی و همکاران، ۱۴۰۰).

برای پدیده‌ها و رویدادهای استرس‌زایی نظیر طلاق و جدایی که برانگیزاننده علائم استرس پس از سانحه هستند، درمان حساسیت زدایی با حرکات چشم و پردازش مجدد (EMDR)^۳ یکی از پرکاربردترین درمان‌های روان‌شناختی برای بهبود و پردازش مجدد خاطرات آسیب‌زا و پیامدهای روان‌شناختی مرتبط با آن است (هوبن^۴ و همکاران، ۲۰۲۱). حساسیت زدایی به کاهش یا حذف ناراحتی روانی اشاره دارد که با خاطره یک رویداد دردآور متداعی شده است و پردازش مجدد نیز به جایگزینی باورهای منفی و ناسالم با باورهای مثبت و سالم‌تر اشاره دارد. فرض می‌شود که یادآوری افکار ناراحت‌کننده به هنگام حرکت ارادی چشم‌ها در درمان، این افکار برای بیمار کمتر ناراحت‌کننده به نظر می‌رسند. این شیوه مستلزم بازخوانی وقایع استرس‌زای گذشته و برنامه‌ریزی مجدد ذهن و جایگزینی باورهای منفی با باورهای مثبت و آگاهانه‌ای است که خود فرد انتخاب می‌کند (کویچپرس^۵ و همکاران، ۲۰۲۰). در این روش نه تنها خاطرات آسیب‌زای گذشته، بلکه حوادث و شرایطی که افراد احساس می‌کنند در آینده با آنها درگیر خواهند شد نیز مورد پردازش قرار می‌گیرد. این درمان یک تمایز واقع‌گرایانه‌تر را بین تهدید واقعی و تهدید ادراک شده تسهیل کرده و موجب کاهش گوشه‌زنی می‌شود (هاموند^۶ و همکاران، ۲۰۲۳). هنگامی که حادثه آسیب‌زا و ناراحت‌کننده‌ای رخ می‌دهد، تصاویر، صداها، افکار و احساس‌های اولیه‌ی زمان اتفاق، در دستگاه عصبی قفل می‌شود و حادثه آسیب‌زا پردازش نشده باقی می‌ماند. آسیب‌ها به دنبال مسدود شدن یا گیر کردن اطلاعات به صورت پردازش نشده در سیستم پردازش اطلاعات فرد می‌آیند و علت تداوم این آسیب‌ها فراخواندن احساسات و شناخت‌های منفی نهفته در خاطرات آسیب‌زای فرد به واسطه محرک‌های روزمره است. به عبارت دیگر فقدان پردازش و راه حل مناسب باعث واکنش هیجانی و رفتاری فرد به شیوه‌ی هماهنگ با آسیب می‌شود و درمان به معنی آزاد کردن این سیستم و پردازش مجدد و مناسب است (لمپرتز^۷ و همکاران، ۲۰۲۳). به نظر می‌رسد که درمان حساسیت زدایی با حرکات چشم و پردازش مجدد نه تنها در درمان پیامدهای طلاق موثر است، بلکه مشکلاتی که ممکن است در شروع یک رابطه جدید وجود داشته باشد را بهبود می‌بخشد و این امر ناشی از درمان پیامدهای حل نشده از جدایی قبلی یا تجربیات نامطلوب اولیه درمان نشده است (رودریگوئز - گری و موسکوئرا^۸، ۲۰۲۲). در پژوهشی نشان داده شده که این درمان تروما و تأثیرات تروماهای ناشی از روابط زناشویی را بهبود می‌بخشد و منجر به افزایش سطح عزت رابطه، کاهش سطح افسردگی رابطه‌ای می‌شود

1 Strizzi

2 Keldal & Atli

3 Eye movement desensitization and reprocessing (EMDR)

4 Houben

5 Cuijpers

6 Hammond

7 Lempertz

8 Rodríguez-Garay & Mosquera

(ویلیامز^۱، ۲۰۲۱). پژوهش‌های دیگر نیز نشان داده‌اند که درمان حساسیت زدایی با حرکات چشم و پردازش مجدد با بهبود تنش‌های روانی احتمالاً منجر به بهبود نگرش زنان مطلقه می‌گردد (وهابی و همکاران، ۱۴۰۱؛ طالبی و همکاران، ۱۳۹۹).

درمان حساسیت زدایی با حرکات چشم و پردازش مجدد عموماً متمرکز بر بازسازی شناختی آسیب‌های نظیر طلاق تمرکز دارد، اما مدل‌های درمانی دیگر مانند مدل مصاحبه انگیزشی^۲ بر بازسازی عاطفی با توجه به مبنای نظری خود توجه دارند (هوهمن^۳، ۲۰۲۱). مصاحبه انگیزشی بع نوان یک رویکرد مراجع محور و در مشاوره تلقی می‌شود که با آگاهی بخشی و تمرکز بر انگیزه‌های فرد باهدف تغییر در رفتار، به مراجع کمک می‌کند (فری^۴ و همکاران، ۲۰۲۱). هدف اصلی در مصاحبه انگیزشی برطرف کردن دوسوگرایی عاطفی مراجعان و تغییر رفتار آنهاست (نار و سوارز^۵، ۲۰۲۱). این روش متشکل است از ابراز همدلی، ایجاد و افزایش تضاد، مدارا با مقاومت و حمایت از خودکارآمدی مراجع برای آماده کردن افراد برای تغییر است نه اینکه الزاماً آنها را به سمت تغییر دادن سوق دهد (میلر و رولینک^۶، ۲۰۱۲). مصاحبه انگیزشی روشی برای کمک به فرد است تا با ارزش‌ها و تجربه عواطف مثبت در مسیر خود به سمت بهبود سلامت جسمانی و روان‌شناختی، مجدداً پیوند برقرار نماید (هوهمن، ۲۰۲۱). اگرچه به بررسی اثربخشی مداخله مصاحبه انگیزشی بر نگرش به ازدواج زنان مطلقه اقدام نشده است، با این حال نتایج نشان داده که این مداخله بر بهبود تنش‌های روانی مانند حساسیت اضطرابی (بیات اصغری و همکاران، ۱۴۰۱) و بهبود عزت نفس (بیات اصغری و همکاران، ۱۴۰۱) و افسردگی (بیات اصغری و همکاران، ۱۴۰۲) زنان مطلقه اثربخش است. همچنین نشان داده شده که این مداخله در زنان منجر به بهبود نگرش مثبت مراقبت از خود و بهبود خودکارآمدی و اعتماد به نفس می‌گردد (ولون^۷ و همکاران، ۲۰۲۰).

در مجموع گسترش نگرش‌ها و تصورات قالبی منفی در مورد ازدواج و بخصوص احساس نفرت در نتیجه‌ی تجربه طلاق و زندگی زناشویی ناموفق منجر به رشد نگرش‌های منفی به ازدواج مجدد در زنان می‌گردد (قنبری برزین و همکاران، ۱۴۰۲). طبق بررسی پژوهش‌های صورت گرفته به نظر می‌رسد که مداخله مصاحبه انگیزشی همانند درمان حساسیت زدایی با حرکات چشم و پردازش مجدد برای جمعیت زنان مطلقه بکارگرفته شده، اما اثربخشی آنها بر روی بهبود نگرش به ازدواج مورد بررسی قرار نگرفته است (بیات اصغری و همکاران، ۱۴۰۱؛ طالبی و همکاران، ۱۳۹۹). بر همین اساس بررسی اثربخشی آنها بر روی نگرش به ازدواج در زنان مطلقه ضروری به نظر می‌رسد، چرا که طلاق در سالهای اخیر رشد بسیار زیادی داشته است و ازدواج مجدد آنها می‌تواند به سلامت فرد و جامعه کمک نماید (قنبری برزین و همکاران، ۱۴۰۲). علاوه بر این مقایسه اثربخشی مصاحبه انگیزشی درمان حساسیت زدایی با حرکات چشم و پردازش مجدد می‌تواند ضرورت داشته باشد، چرا که مصاحبه انگیزشی در درمان بر مولفه‌های عاطفی و هیجانی تاکید دارد (هوهمن، ۲۰۲۱) و درمان حساسیت زدایی با حرکات چشم و پردازش مجدد بر بازسازی شناختی تاکید دارد (کویچپرس و همکاران، ۲۰۲۰). بر همین اساس وجود این تفاوت‌ها می‌تواند منجر به نتایج متفاوتی گردد، بنابراین مقایسه اثربخشی آنها می‌تواند منجر به شناسایی این نتایج متفاوت در اثربخشی گردد. البته باید توجه کرد که هر دو مداخله تا حدودی اثربخشی خود را برای جمعیت زنان مطلقه نشان داده‌اند، بر همین اساس در اولویت استفاده هستند (بیات اصغری و همکاران، ۱۴۰۱/۱۴۰۲؛ وهابی و همکاران، ۱۴۰۱).

در مجموع می‌توان گفت که با توجه به بروز تنش و منفی شدن نگرش به ازدواج بعد از طلاق برای زنان مطلقه تا حدودی رایج است و مانع از شکل‌گیری روابط بین‌فردی و ازدواج مجدد در آنها می‌گردد. بر همین اساس ارائه مداخله‌های کارآمد برای اصلاح این نگرش‌ها ضروری به نظر می‌رسد. بر همین اساس پژوهش حاضر با مقایسه اثربخشی دو مداخله مصاحبه انگیزشی و درمان حساسیت زدایی با حرکات چشم و پردازش مجدد احتمالاً بتواند به روان‌شناسان و مشاوران این حوزه در ارائه مداخله‌های کارآمد برای بهبود نگرش به ازدواج زنان مطلقه کمک نماید. البته نبود پژوهش‌های معتبر علمی مبنی بر بررسی اثربخشی این دو مداخله بر بهبود نگرش به ازدواج یک خلا اساسی در این حوزه محسوب می‌گردد. بر همین اساس هدف پژوهش حاضر مقایسه اثربخشی درمان حساسیت زدایی با حرکات چشم و پردازش مجدد و مصاحبه انگیزشی بر نگرش به ازدواج زنان مطلقه بود.

1 Williams

2 motivational interviewing

3 Hohman

4 Frey

5 Naar & Suarez

6 Miller & Rollnick

7 Vellone

روش

روش پژوهش حاضر نیمه آزمایشی با طرح پیش آزمون - پس آزمون و گروه کنترل بود. جامعه آماری پژوهش شامل زنان مطلقه شهرستان خدابنده در سال ۱۴۰۱-۱۴۰۲ بود که از مدت طلاق آنها حداقل ۶ ماه سپری شده بود. با در نظر گرفتن سطح آلفای ۰/۰۵، توان آماری ۰/۹۵ و اندازه اثر ۰/۴۷ با توجه به پژوهش‌های بیات اصغری و همکاران (۱۴۰۲/۱۴۰۱) و وهابی و همکاران (۱۴۰۱) تعداد حجم نمونه مورد نیاز با توجه به محاسبات نرم‌افزار G*Power برای هر گروه ۱۱ نفر بود. با در نظر گرفتن احتمال ریزش نمونه‌ها، ۳۹ زن مطلقه به روش دردسترس انتخاب و به صورت تصادفی در سه گروه آزمایشی ۱ و گروه آزمایشی ۲ و گروه گواه (لیست انتظار) قرار گرفتند (هر گروه ۱۳ نفر). ملاک‌های ورود به پژوهش عبارت بودند از: از سن نمونه‌ها کمتر از ۳۵ سال باشد، سطح سواد نمونه‌ها حداقل دیپلم باشد، عدم سابقه بیماری‌های سایکوتیک، ضایعات عضوی مغز و کم توانی ذهنی یا هوش مرزی، عدم اعتیاد به مواد مخدر و سایر روان گردان‌ها، عدم دریافت درمان‌های دارویی و روان درمانی تحت نظر روانپزشک یا روانشناس. ملاک‌های خروج از پژوهش شامل عدم شرکت در حداقل دو جلسه از مداخله‌ها برای گروه آزمایش، اعلام انصراف از شرکت در پژوهش و عدم پاسخگویی به حداقل ۵ درصد از گویه‌های پرسشنامه پژوهش بود. علاوه بر رضایت آگاهانه و محرمانه نگه داشتن اطلاعات شرکت‌کنندگان، همچنین امکان دریافت هر یک از مداخله‌ها برای گروه گواه به صورت رایگان دیگر ملاحظه اخلاقی پژوهش حاضر بود. برای تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش از روش تحلیل کوواریانس چندمتغیره و نرم افزار SPSS نسخه ۲۵ استفاده شد.

ابزار سنجش

مقیاس نگرش به ازدواج (MAS): مقیاس نگرش به ازدواج در سال ۱۹۹۸ توسط براتین و روزن^۱ تهیه گردید. این مقیاس ۲۳ سؤال دارد که به منظور اندازه گیری نگرش افراد به ازدواج تهیه و اعتباریابی شده است. این مقیاس دارای چهار زیرمقیاس ۱- نگرش بدبینانه به ازدواج ۲- نگرش خوشبینانه به ازدواج ۳- نگرش واقع بینانه به ازدواج و ۴- نگرش ایده آل گرایانه به ازدواج است. پاسخهای سؤالات در یک طیف ۴ درجه ای لیکرت از کاملا موافقم با امتیاز ۱ تا کاملا مخالفم با امتیاز ۴ نمره گذاری می‌شود که کمترین امتیاز در این مقیاس ۲۳ و بیشترین امتیاز آن ۹۲ است. نمرات بالاتر نگرش مثبت افراد را نسبت به ازدواج نشان می‌دهد. در پژوهش روزن و براتین (۱۹۹۸) مقدار ضریب پایایی به روش آلفای کرونباخ برای کل آزمون و خرده مقیاس‌های آن بین ۰/۷۶ تا ۰/۸۲ گزارش شده است و در تایید روایی همگرایی آن، مقدار همبستگی این مقیاس با پرسشنامه‌های نگرش زناشویی بالاتر از ۰/۳۰ (P<۰/۰۱) بدست آمد. در ایران نیز توسط نیلفروشان و همکاران (۱۳۹۲) که بر روی نمونه‌های دانشجویان اصفهانی بررسی شده است، میزان روایی همگرایی این مقیاس با مقیاس انتظار از ازدواج ۰/۴۳ (P<۰/۰۰۱) و پایایی این مقیاس در دو روش همسانی درونی مقدار ضریب آلفا برای کل آزمون ۰/۷۷ و ضریب پایایی به روش بازآزمایی با فاصله سه هفته ۰/۹۱ بدست آمده است که نشان می‌دهد این مقیاس برای سنجش نگرش ازدواج از روایی و پایایی مناسبی برخوردار است. در پژوهش حاضر نیز مقدار آلفای کرونباخ نمره کل و خرده‌مقیاس‌ها بین ۰/۷۹ تا ۰/۸۸ بدست آمد.

در جدول ۱ خلاصه جلسات مداخله حساسیت زدایی با حرکات چشم و پردازش مجدد مبتنی بر پروتکل شاپیرو و فارست^۳ (۲۰۱۶) ارائه شده است که شامل ۸ جلسه تقریباً ۲ ساعته است که برای یکی از گروه‌های آزمایش به صورت هفته‌ای یک جلسه اجرا گردید.

جدول ۱. خلاصه جلسات مداخله حساسیت زدایی با حرکات چشم و پردازش مجدد

جلسه	محتوا
اول	معارفه و آشنایی، تعیین اهداف پژوهش و قواعد آن مانند گوش کردن دقیق، احترام به درمانجوها، همدلی مثبت، انعکاس احساس و معنا، بررسی توانایی درمانجوها برای کنار آمدن با میزان اضطراب یا سایر موارد روانشناختی احتمالی که ممکن است در جریان پردازش اطلاعات ناکارآمد حادث شود.
دوم	توضیح درمان و آثار آن، توضیح و تشریح انتظارات درمانی، ایجاد یک اتحاد درمانی، آماده سازی مراجع و تست کردن حرکات سریع چشم.

1 Marriage Attitude Scale (MAS)

2 Braaten & Rosén

3 Shapiro & Forrest

سوم	ارزیابی احساسات، هیجانات، شناخت‌ها و تنش‌های فیزیولوژیکی درمانجویان هنگام مواجهه با محرک‌های استرس‌زا و اتفاقات ناخوشایند، آموزش درجه‌بندی کردن احساسات، تنش‌ها و افکار، بیان احساسات و شناخت‌واره‌های مثبت.
چهارم	تمرکز روی باورهای منفی درمانجو و خاطرات ناخوشایند آنان در زمان زندگی مشترک و به‌چپ و راست حرکت دادن سریع و همزمان انگشتان درمانگر در مقابل او، درخواست از درمانجوها برای تعقیب حرکت انگشتان، تکرار این کار تا اینکه سطح برآشفتنگی آنها به یک یا صفر کاهش یابد.
پنجم	بازسازی شناختی، قوت بخشیدن به باور و نگرش مثبت درمانجوها جهت جایگزینی به جای نگرش‌های منفی.
ششم	درخواست از درمانجو جهت الحاق و نگهداری همزمان واقعه هدف و شناخت‌واره مثبت و بررسی تنش عضلانی.
هفتم	درخواست از درمانجو برای بیان تصویر برآشفته‌کننده، افکار یا عواطف تجربه‌شده توسط درمانجو در طول درمان، درخواست از درمانجو جهت یادداشت اتفاقات تجربه‌شده در فرایند درمان در قالب افکار، شرایط، رویاها، خاطرات و سایر مسایل در دفترچه یادداشت.
هشتم	ارزیابی مجدد، بررسی تامین شدن هدف‌های درمان و اجرای پس‌آزمون.

در جدول ۲ خلاصه جلسات مداخله مصاحبه‌انگیزی مبتنی بر پروتکل میلر و رالینک (۲۰۱۲) ارائه شده است که شامل ۸ جلسه تقریباً ۲ ساعته است که برای یکی از گروه‌های آزمایش به صورت هفته‌ای یک جلسه اجرا گردید.

جدول ۲. خلاصه جلسات مداخله مصاحبه‌انگیزی

جلسه	محتوا
اول	خوش آمدگویی، آشنایی اولیه، ارائه توضیحاتی در مورد قوانین و قواعد جلسات درمانی و هدف از برگزاری جلسه، توافق برای ساعت و روز جلسات، تبیین فلسفه و مبانی مصاحبه‌های انگیزی، مراحل تغییر، آماده ساختن مراجع برای مصاحبه‌انگیزی، تاکید به رازداری، پرداختن به دل‌نگرانی‌ها و انتظارات مراجعین.
دوم	آموزش اثرات روانی و جسمانی طلاق بر مراجعین و آشنا شدن با تغییرات پیش‌آمده و گرفتن بازخورد از آنها؛ انعکاس ارتباط بین اهداف و دغدغه‌ها از یک طرف و افکار، هیجانات و رفتار از طرف دیگر.
سوم	کمک به مراجعان جهت رسیدن از احساس نیاز و ضرورت بیرونی به سمت تمایل درونی برای تغییر، آگاهی نسبت به تغییر و تحرک صحبت معطوف به تغییر و همچنین تاکید بر ضرورت انجام آن، انجام تمرین‌های عملی جهت شفاف‌سازی احساس‌های مراجعان، شناسایی نیازها و برداشت اشتباه‌های زیربنایی نگرانی‌ها و بدبینی‌ها و تایید و تصدیق ارزشهای مراجع، افزایش آگاهی مراجع از تفاوت بین رفتار و ارزشهای فردی.
چهارم	شناخت عوامل و موقعیتهای تأثیرگذار بر افکار، نگرش و انگیزه‌های مراجع و سنجش پایانی: سنجش مجدد تعهد، سطح اعتماد و اطمینان و انگیزش فرد برای تغییر. مواجهه و آماده‌سازی مراجعین برای بحث و استدلال‌های خودمبنی بر تغییر.
پنجم	حل تضادهای اهداف، هدفی که با سایر اهداف تداخل دارد را گزارش و از طریق بازخورد، به انتخاب و جایگزین کردن هدف مناسب، تعارض بین اهداف را به حداقل برسانند.
ششم	تغییر اهداف اجتنابی به گرایشی فچگونگی تأثیر افکار بر احساس و رفتار مداخله و توضیح آن، رها کردن اهداف نامناسب حداقل در دو موقعیت بهتر است اهداف خود را رها کنند. وقتی تعارض بین اهداف قابل حل نباشد و وقتی اهداف دست‌نیافتنی هستند. اهدافی که آن ویژگیها را دارد شناسایی و اهداف مناسب و واقع‌بینانه را جایگزین کنند.
هفتم	تعریف و آموزش روش کاهش توقعات و آرزوها، آموزش اختصاص اولویت به شادی، سرگرم کردن خویش و تشدید نشاط و فعالیت بیشتر از گذشته، چگونگی زندگی بانشاط، واقع‌بینانه‌سازی سطح توقعات و آرزوهای خود و داشتن بهترین و شادترین زندگی در خود و خانواده، آشنایی با احساسات مثبت و منفی و در نهایت کمک به مراجع جهت افزایش تعهد شخصی به تغییر موارد مذکور.
هشتم	تلخیص، نتیجه‌گیری و جمع‌بندی کلی تمرینهای جلسات قبلی در قالب تمرین دورنما و آمادگی برای شروع برنامه‌های تغییر رفتار و اجرای پس‌آزمون؛ تشویق مراجعین برای انتخاب و تعقیب اهداف بر اساس آنچه که آموخته‌اند.

یافته‌ها

بررسی ویژگی‌های جمعیت‌شناختی گروه‌های پژوهش‌نشان داد که فراوانی سطح تحصیلات کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری در گروه حساسیت‌زدایی با حرکات چشم و پردازش مجدد به ترتیب ۸ (۶۱/۵۰)، ۴ (۳۰/۸۰) و ۱ (۷/۷۰) است و فراوانی سطح تحصیلات

مقایسه اثربخشی درمان حساسیت زدایی با حرکات چشم و پردازش مجدد و مصاحبه انگیزشی بر نگرش به ازدواج زنان مطلقه
Comparing the effectiveness of eye movement desensitization and reprocessing and motivational interviewing on the ...

کارشناسی و کارشناسی ارشد به ترتیب برای گروه مصاحبه انگیزشی ۱۱ (۸۴/۶۰) و ۲ (۱۵/۴۰) و برای گروه کنترل نیز به ترتیب ۱۰ (۷۶/۹۰) و ۳ (۲۳/۱۰) است. همچنین نتایج آزمون خی دو نشان داد که از لحاظ سطح تحصیلات بین شرکت کنندگان سه گروه تفاوت معناداری وجود ندارد ($P=0/50$ و $\chi^2=3/37$). همچنین میانگین سنی گروه حساسیت زدایی با حرکات چشم و پردازش مجدد، مصاحبه انگیزشی و کنترل به ترتیب $2/23 \pm 31/85$ ، $1/87 \pm 32/15$ و $1/67 \pm 23/28$ بود و نتایج آزمون تحلیل واریانس یک راهه نیز نشان داد که تفاوت معناداری از لحاظ میانگین سنی بین سه گروه پژوهش وجود ندارد ($P=0/41$ و $F=-0/91$). در جدول ۳ شاخص‌های توصیفی متغیرهای پژوهش ارائه شده است.

جدول ۳. شاخص‌های توصیفی متغیرهای پژوهش

متغیر	گروه	حساسیت زدایی با حرکات چشم			مصاحبه انگیزشی			کنترل		نتایج آزمون شاپیرو - ویلک
		آماره	میانگین		انحراف معیار	میانگین		انحراف معیار		
			میانگین	انحراف معیار		میانگین	انحراف معیار			
نگرش بدبینانه	پیش‌آزمون	۱۴/۶۱	۱/۶۶	۱۴/۰۸	۲/۵۳	۱۵/۵۴	۲/۰۷	۰/۹۲	۰/۲۹	
	پس‌آزمون	۱۲/۱۵	۲/۳۰	۱۹/۶۱	۲/۴۰	۱۵/۴۶	۲/۰۷	۰/۹۴	۰/۴۵	
نگرش خوشبینانه	پیش‌آزمون	۱۱/۲۳	۱/۹۲	۱۲/۱۵	۲/۱۹	۱۲/۴۶	۱/۸۱	۰/۹۵	۰/۶۰	
	پس‌آزمون	۱۹/۲۳	۲/۴۹	۱۸/۵۴	۲/۴۰	۱۳/۸۵	۱/۸۶	۰/۹۹	۰/۹۹	
نگرش واقع بینانه	پیش‌آزمون	۸/۸۵	۱/۵۲	۹/۴۶	۱/۱۳	۹/۰۱	۱/۸۷	۰/۹۶	۰/۷۳	
	پس‌آزمون	۱۵/۲۴	۱/۷۹	۱۴/۸۵	۲/۷۹	۱۰/۴۶	۲/۳۷	۰/۹۶	۰/۶۹	
نگرش ایده-آل‌گرایانه	پیش‌آزمون	۱۰/۲۳	۱/۳۰	۱۰/۱۵	۱/۱۴	۱۰/۶۹	۱/۰۴	۰/۸۹	۰/۰۸	
	پس‌آزمون	۱۳/۰۸	۱/۶۵	۱۲/۳۸	۱/۰۵	۱۰/۱۵	۱/۴۶	۰/۹۱	۰/۱۹	

در جدول ۳ بررسی میانگین‌ها نشان می‌دهد که در پس‌آزمون خرده مقیاس‌های نگرش به ازدواج نمرات گروه‌های آزمایش افزایش قابل توجهی داشته است. علاوه بر شاخص‌های توصیفی، مقادیر بدست آمده برای آزمون شاپیرو - ویلک نشان می‌دهد که داده‌ها در متغیرهای پژوهش در هر دو مرحله آزمون در وضعیت نرمالی قرار دارند ($P>0/05$). علاوه بر نتایج جدول، همچنین نتایج آزمون لوین نیز نشان داد که پیش‌فرض همگنی واریانس متغیر پژوهش بین گروه‌ها در دو مرحله آزمون نیز رعایت شده است ($P>0/05$). علاوه بر این برای آزمون ام باکس سطوح معناداری بدست آمده بیشتر از ۰/۰۵ بود که حاکی از همگنی ماتریس‌های واریانس - کوواریانس بود. همچنین بررسی همگنی شیب رگرسیون نشان داد که تعامل پیش‌آزمون با گروه معنادار نیست ($P>0/05$). در جدول ۴ نتایج تحلیل کوواریانس چندمتغیری برای چهار خرده مقیاس نگرش به ازدواج ارائه شده است.

جدول ۴. نتایج آزمون تحلیل کوواریانس چندمتغیره

آزمون	مقدار آزمون	مقدار F	df فرضیه	df خطا	مقدار P	اندازه اثر	توان آزمون
آزمون پیلای	۰/۷۴	۴/۳۸	۸	۶۰	۰/۰۰۱	۰/۳۷	۰/۹۹
لامبادای ویلکز	۰/۲۶	۶/۸۴	۸	۵۸	۰/۰۰۱	۰/۴۹	۱
اثر هتلینگ	۲/۷۷	۹/۷۱	۸	۵۶	۰/۰۰۱	۰/۵۸	۱
بزرگترین ریشه روی	۲/۷۷	۲۰/۷۹	۱	۳۰	۰/۰۰۱	۰/۷۳	۱

نتایج جدول ۴ نشان می‌دهد که سطوح معنی‌داری هر چهار آماره معنادار است که نشان می‌دهد میان سه گروه در حداقل یکی از متغیرهای وابسته تفاوت معناداری وجود دارد ($P<0/001$). در ادامه نتایج تحلیل کوواریانس یک متغیره (آنکوا) در متن چندمتغیره (مانکوا) در جدول ۵ جهت بررسی تفاوت متغیرهای وابسته بین گروه‌های پژوهش ارائه شده است.

جدول ۵. نتایج تحلیل کوواریانس یک متغیره (آنکوا) در متن چندمتغیره (مانکوا) جهت بررسی تفاوت میانگین نمرات نگرش به ازدواج

زنان مطلقه							
منبع تغییرات	متغیر	مجموع مجذورات	درجه آزادی	مجدور میانگین	مقدار F	P	مجدور اتا
پیش-آزمون	نگرش بدبینانه	۱/۶۰	۱	۱/۶۰	۰/۳۱	۰/۵۸	۰/۰۸
	نگرش خوشبینانه	۴/۱۳	۱	۴/۱۳	۰/۷۹	۰/۳۸	۰/۱۴
	نگرش واقع بینانه	۰/۰۳	۱	۰/۰۳	۰/۰۴	۰/۹۵	۰/۰۵
	نگرش ایده‌آل گرایانه	۰/۴۹	۱	۰/۴۹	۰/۲۵	۰/۶۲	۰/۰۸
گروه	نگرش بدبینانه	۲۲۴/۹۵	۲	۱۱۲/۷۴	۲۲/۴۱	۰/۰۰۱	۰/۵۸
	نگرش خوشبینانه	۱۹۴/۶۱	۲	۹۷/۳۱	۱۷/۷۹	۰/۰۰۱	۰/۵۳
	نگرش واقع بینانه	۱۳۴/۳۰	۲	۶۷/۱۵	۱۱/۷۷	۰/۰۰۱	۰/۹۹
	نگرش ایده‌آل گرایانه	۵۱/۶۸	۲	۲۵/۸۴	۱۲/۴۵	۰/۰۰۱	۰/۹۹
خطا	نگرش بدبینانه	۱۶۰/۶۳	۳۲	۵/۰۲			
	نگرش خوشبینانه	۱۷۵/۰۷	۳۲	۵/۴۷			
	نگرش واقع بینانه	۱۸۵/۶۲	۳۲	۵/۷۱			
	نگرش ایده‌آل گرایانه	۶۶/۴۰	۳۲	۲/۰۷			

نتایج جدول ۵ نشان می‌دهد که تفاوت بین گروهی در مرحله پس آزمون با کنترل پیش‌آزمون برای نگرش بدبینانه ($F = ۲۲/۴۱$) و $P = ۰/۰۰۱$ ، نگرش خوشبینانه ($F = ۱۷/۷۹$ و $P = ۰/۰۰۱$)، نگرش واقع بینانه ($F = ۱۱/۷۷$ و $P = ۰/۰۰۱$) و نگرش ایده‌آل گرایانه ($F = ۱۲/۴۵$ و $P = ۰/۰۰۱$) معنادار است. برای مشخص کردن تفاوت‌های بین گروهی بر حسب هر متغیر از مقایسه زوجی بن‌فرونی استفاده شد که نتایج آن در جدول ۶ ارائه شده است.

جدول ۶. نتایج مقایسه زوجی بن‌فرونی برای خرده‌مقیاس‌های نگرش به ازدواج در بین گروه‌های پژوهش

متغیر	گروه مبنا	گروه ثانویه	تفاوت میانگین	خطای استاندارد	مقدار P
نگرش بدبینانه	حساسیت زدایی با حرکات چشم	مصاحبه انگیزشی	۱/۲۲	۰/۹۴	۰/۶۱
		کنترل	۵/۹۰	۰/۹۲	۰/۰۰۱
نگرش خوشبینانه	حساسیت زدایی با حرکات چشم	مصاحبه انگیزشی	۴/۶۸	۰/۹۶	۰/۰۰۱
		کنترل	۱/۰۶	۰/۹۸	۰/۸۶
نگرش واقع بینانه	حساسیت زدایی با حرکات چشم	مصاحبه انگیزشی	۵/۴۶	۰/۹۶	۰/۰۰۱
		کنترل	۴/۴۰	۱	۰/۰۰۱
نگرش ایده‌آل گرایانه	حساسیت زدایی با حرکات چشم	مصاحبه انگیزشی	۰/۷۶	۱	۱
		کنترل	۴/۵۰	۰/۹۸	۰/۰۰۱
نگرش ایده‌آل گرایانه	حساسیت زدایی با حرکات چشم	مصاحبه انگیزشی	۳/۷۸	۱/۰۲	۰/۰۰۳
		کنترل	۰/۶۷	۰/۶۰	۰/۸۳
نگرش ایده‌آل گرایانه	حساسیت زدایی با حرکات چشم	مصاحبه انگیزشی	۲/۸۵	۰/۵۹	۰/۰۰۱
		کنترل	۲/۱۸	۰/۵۹	۰/۰۰۱

نتایج بدست آمده از جدول ۶ نشان می‌دهد که مداخله حساسیت زدایی با حرکات چشم و پردازش مجدد ($P < ۰/۰۰۱$) و همچنین مداخله مصاحبه انگیزشی ($P < ۰/۰۰۱$) بر هر چهار خرده‌مقیاس نگرش به ازدواج (بدبینانه، خوشبینانه، واقع بینانه و ایده‌آل گرایانه) اثربخشی معناداری داشته‌اند و بین اثربخشی دو مداخله در هر چهار خرده‌مقیاس تفاوت معناداری وجود ندارد ($P > ۰/۰۵$).

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف مقایسه اثربخشی درمان حساسیت زدایی با حرکات چشم و پردازش مجدد و مصاحبه انگیزشی بر نگرش به ازدواج زنان مطلقه انجام شد. نتایج بدست آمده نشان داد که حساسیت زدایی با حرکات چشم و پردازش مجدد بر هر چهار خرده مقیاس نگرش به ازدواج (بدبینانه، خوشبینانه، واقع‌بینانه و ایده‌آل‌گرایانه) اثربخشی معناداری داشته است. این یافته با نتایج بدست آمده از پژوهش‌های رودریگوئز - گری و موسکوئرا (۲۰۲۲)، ویلیامز (۲۰۲۱)، وهابی و همکاران (۱۴۰۱) و طالبی و همکاران (۱۳۹۹) همسو بود. در تبیین یافته بدست آمده می‌توان گفت که درمان حساسیت زدایی با حرکات چشم و پردازش مجدد احتمالاً با تغییر که در ساختارهای شناختی اعمال می‌کند، بتواند بر نگرش‌ها اثرگذار باشد. به طور خاص در مورد طلاق به عنوان یک رویداد استرس‌زا می‌توان گفت که شکل‌گیری نگرش‌ها و احساس‌های منفی پردازش نشده و سخت جزء جدایی‌ناپذیر آن است که می‌تواند نگرش به ازدواج مجدد را مختل کند. به عبارتی به صورت تکانشی و پاسخ به استرس طلاق نگرش‌های منفی و ایده‌آل‌گرایانه پیرامون ادواج مجدد شکل می‌گیرد تا از وقوع دوباره طلاق در افراد جلوگیری کند. البته این نگرش‌ها آنقدر غیرمنعطف و غیرمنطقی هستند که می‌تواند مانع از هر رابطه‌ای برای ازدواج گردد. در چنین شرایطی درمان حساسیت زدایی با حرکات چشم و پردازش مجدد تمرکز خود را بر بازآفرینی این نگرش‌ها در محیط امن و با سطح استرس پایین محیط درمانی می‌گذارد تا بتواند ساختار غیرمنعطف و غیرمنطقی آنها را زیر سوال ببرد و ساختار شناختی جدید و معقولی را بیافریند (کوچپرس و همکاران، ۲۰۲۰). بر همین اساس تبیین اساسی برای اثربخشی بدست آمده احتمالاً در نتیجه تغییر و اصلاح ساختارهای شناختی مرتبط با نگرش به ازدواج در درمان حساسیت زدایی با حرکات چشم و پردازش مجدد است. البته نباید از این نکته غافل شد که درمان حساسیت زدایی با حرکات چشم و پردازش مجدد پیامدهای حل نشده از طلاق و تجربیات نامطلوب مرتبط با آن را تسکین می‌بخشد (رودریگوئز - گری و موسکوئرا، ۲۰۲۲). بر همین اساس می‌توان این احتمال را نیز مطرح کرد که با کاهش اثر منفی خاطرات نامطلوب و پیامدهای منفی مرتبط با طلاق، نگرش به ازدواج زنان مطلقه به صورت مثبت‌تر و واقع‌گرایانه‌تر تغییر جهت بدهد.

همچنین نتایج بدست آمده نشان داد که مصاحبه انگیزشی بر هر چهار خرده مقیاس نگرش به ازدواج (بدبینانه، خوشبینانه، واقع‌بینانه و ایده‌آل‌گرایانه) اثربخشی معناداری داشته است. این یافته با نتایج بدست آمده از پژوهش‌های بیات اصغری و همکاران (۱۴۰۱)، بیات اصغری و همکاران (۱۴۰۱) و همکاران (۱۴۰۲) و ولون و همکاران (۲۰۲۰) همسو بود. در تبیین یافته بدست آمده می‌توان گفت که مداخله مصاحبه انگیزشی با بهره‌گیری از تناقض‌های بین افکار و عمل افراد در یک محیط همدل و حمایت‌گرایانه تلاش می‌کند تا نگرش‌های اثربخش و منجر به تغییر را تسهیل بخشد. به عبارتی دیگر تلاش می‌شود تا دوسوگرایی آنها آشکار گردد و به سمت یک هدف رفتاری مشخص تغییر جهت دهند (نار و سوارز، ۲۰۲۱). بر همین اساس می‌توان این احتمال را داد که مداخله مصاحبه انگیزشی احتمالاً با کاهش شک و تردیدهای منفی پیرامون سودمندی روابط و ازدواج، دید مثبت‌تر و منسجم‌تری برای ازدواج را در زنان مطلقه منجر شده باشد. در همین رابطه نیز به نظر می‌رسد که تقویت عزت نفس و کاهش احساس‌های منفی مانند شک و تردید نسبت به ارزشمندی خود و دیگران از پیامدهای مصاحبه انگیزشی برای زنان مطلقه باشد (بیات اصغری و همکاران، ۱۴۰۲). بر همین اساس می‌توان این تبیین را مطرح کرد که مداخله مبتنی بر مصاحبه انگیزشی احتمالاً به زنان مطلقه کمک می‌کند تا با تقویت انگیزه خود برای تغییر شرایط و انجام رفتارهای هدفمند و ثمربخش، به جای ایجاد نگرش‌های منفی پیرامون ازدواج، اهداف و نگرش‌های واقع‌بینانه و ثمربخشی را برای خود ایجاد کنند که برای آنها مثرتر باشد. در این میان حمایت از خودکارآمدی زنان مطلقه برای ایجاد آمادگی برای تغییر از طرف مداخله مصاحبه انگیزشی احتمالاً بتواند با ایجاد حس موفقیت و عاملیت در زنان مطلقه، تغییر را تسهیل کند و نگرش‌های مثبت شکل‌گرفته را مستحکم نماید.

در نهایت نتایج بدست آمده نشان داد که میان اثربخشی درمان حساسیت زدایی با حرکات چشم و پردازش مجدد و مصاحبه انگیزشی بر نگرش به ازدواج زنان مطلقه در هر چهار خرده مقیاس آن (بدبینانه، خوشبینانه، واقع‌بینانه و ایده‌آل‌گرایانه) تفاوت معناداری وجود ندارد. اگرچه پژوهش‌های قبلی به مقایسه اثربخشی این دو درمان نپرداخته‌اند، با این حال برخی از شباهت‌های هر دو درمان را می‌توان تبیینی برای چنین یافته‌ای در نظر گرفت. برای مثال هر دو درمان تا حدودی رهنمودی هستند و بر نقش پاسخ‌های حمایت‌گرایانه‌ای مانند همدلی و اعتباربخشی به تجربه مراجعه را ارزشمند تلقی می‌کنند (هوهمن، ۲۰۲۱؛ کوچپرس و همکاران، ۲۰۲۰). علاوه بر این هر دو درمان کوتاه مدت هستند و سعی می‌کنند مستقیماً به مشکل بپردازند، گرچه درمان حساسیت زدایی با حرکات چشم و پردازش مجدد

مشکل را عموماً در ساختار شناختی و مصاحبه انگیزشی مشکل را در دوسوگرایی هیجانی و رفتاری تلقی می‌کنند (کویچپرس و همکاران، ۲۰۲۰؛ هوهمن، ۲۰۲۱). بر همین اساس می‌توان گفت با وجود تفاوت در تاکید بر شناخت‌ها و عواطف، به نظر می‌رسد که هر دو درمان برای بهبود نگرش به ازدواج زنان مطلقه اثربخشی مشابهی دارند و تفاوت معناداری نمی‌توان برای آنها متصور بود. به طور کلی، نتایج پژوهش نشان داد که هر دو مداخله بر نگرش به ازدواج زنان مطلقه اثربخشی معناداری دارد و تفاوت معناداری بین اثربخشی آنها وجود ندارد. بنابراین ارائه هر دو مداخله توسط مشاوران و روان‌شناسان زوج و خانواده می‌تواند بسته به نگرش و رویکرد نظری درمانی مورد استفاده قرار گیرد. این نتایج در مجموع حاکی از کارآمدی و اثربخشی هر دو مداخله برای مشاوره پیش از طلاق جهت بهبود نگرش به ازدواج و تسهیل ازدواج مجدد در زنان مطلقه باشد. محدودیت عمده پژوهش حاضر به عدم نمونه‌گیری تصادفی بر می‌گردد که تعمیم‌پذیری نتایج را محدود می‌کند. همچنین عدم پیگیری نتایج در بلندمدت و محدود به زنان مطلقه محدودیت دیگر پژوهش حاضر است. بر همین اساس پیشنهاد می‌شود پژوهشی مشابه در نمونه‌ای از مردان مطلقه نیز مورد بررسی قرار گیرد تا تعمیم‌پذیری نتایج به آنها نیز مورد بررسی قرار گیرد.

منابع

- بیات اصغری، ع؛ بهشتی، ز؛ آرامون، ا؛ جواهری، ج. و موسی‌نژاد، س. (۱۴۰۲). مقایسه اثربخشی درمان شناختی رفتاری و مصاحبه انگیزشی بر افسردگی در زنان مطلقه. *مجله دانشگاه علوم پزشکی جیرفت*، ۱۰ (۲)، ۱۲۸۲-۱۲۷۲. [20.1001.1.25382810.1402.10.2.5.0](https://doi.org/10.25382810.1402.10.2.5.0)
- بیات اصغری، ع؛ جواهری، ج؛ منظری توکلی، ع. و ملایی زرنی، ح. (۱۴۰۱). اثربخشی درمان شناختی رفتاری و مصاحبه انگیزشی بر علائم حساسیت اضطرابی در زنان مطلقه. *مجله دانشگاه علوم پزشکی جیرفت*، ۹ (۳)، ۱۰۲۶-۱۰۱۸. <http://journal.jmu.ac.ir/article-1-645-fa.html>
- بیات اصغری، ع؛ جواهری، ج؛ منظری توکلی، ع. و ملایی زرنی، ح. (۱۴۰۱). اثربخشی درمان شناختی رفتاری و مصاحبه انگیزشی بر عزت نفس زنان مطلقه. *مجله دانشگاه علوم پزشکی اراک*، ۲۵ (۶)، ۱۹-۱۰. [10.61186/jams.25.6.10](https://doi.org/10.61186/jams.25.6.10)
- طالبی، ص؛ بنی‌هاشم، ا؛ جندقی، ف. و معینی، پ. (۱۳۹۹). اثر حساسیت زدایی با حرکات چشم و بازپردازش اطلاعات بر کاهش اضطراب در زنان مطلقه. *روانشناسی ایران*، ۱۴ (۲)، ۶۴-۲۵. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.971856>
- عسکری باغمیانی، ا. و بابائیان، ن. (۱۴۰۰). بررسی اثربخشی تقویت اعتماد به نفس بر نگرش به ازدواج مجدد زنان مطلقه تحت پوشش کمیته امداد یزد. *فصلنامه ایده های نوین روانشناسی*، ۹ (۱۳)، ۹-۱. <http://jnip.ir/article-1-566-fa.html>
- قنبری برزیان، ع؛ هاشمیان فر، س. و داوودی، ب. (۱۴۰۲). مطالعه جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر گرایش زنان مطلقه به ازدواج مجدد (مطالعه موردی شهر اصفهان). *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۳۴ (۱)، ۸۹-۱۱۲. [doi: 10.22108/jas.2023.132909.2277](https://doi.org/10.22108/jas.2023.132909.2277)
- ملفت، ح؛ محبی، م؛ شهپری، د. و هاشمی، ف. (۱۳۹۹). پویایی طلاق در ایران با تأکید بر دوره ۱۳۹۳-۱۳۸۳. *خانواده پژوهی*، ۱۶ (۴)، ۵۴۷-۵۶۸. [doi: 10.29252/jfr.16.4.547](https://doi.org/10.29252/jfr.16.4.547)
- وهایی، ن؛ تقی‌لو، ص. و شهیدی، ع. (۱۴۰۱). تعیین اثربخشی روش حساسیت‌زدایی منظم با حرکات چشم و پردازش مجدد بر تنش‌های روانی (اضطراب و افسردگی) زنان مطلقه. *مجله مطالعات ناتوانی*، ۱۲ (۲)، ۸۹-۸۹. <http://jdisabilstud.org/article-1-2230-fa.html>
- Braaten, E. B., & Rosén, L. A. (1998). Development and validation of the Marital Attitude Scale. *Journal of Divorce & Remarriage*, 29(3-4), 83-91. https://doi.org/10.1300/J087v29n03_05
- Cuijpers, P., Veen, S. C. V., Sijbrandij, M., Yoder, W., & Cristea, I. A. (2020). Eye movement desensitization and reprocessing for mental health problems: A systematic review and meta-analysis. *Cognitive Behaviour Therapy*, 49(3), 165-180. <https://doi.org/10.1080/16506073.2019.1703801>
- Frey, A. J., Lee, J., Small, J. W., Sibley, M., Owens, J. S., Skidmore, B., & Moyers, T. B. (2021). Mechanisms of motivational interviewing: A conceptual framework to guide practice and research. *Prevention Science*, 22, 689-700. <https://doi.org/10.1007/s11211-020-01139-x>
- Hammond, M., Ryan, C., & Dwyer, A. (2023). Clients' Experiences of Eye Movement Desensitization and Reprocessing Therapy. *Journal of EMDR Practice and Research*, 12(3), 36-38. [10.1891/EMDR-2023-0018](https://doi.org/10.1891/EMDR-2023-0018)
- Hohman, M. (2021). *Motivational interviewing in social work practice*. Guilford Publications.
- Houben, S. T. L., Otgaar, H., Roelofs, J., Wessel, I., Patihis, L., & Merckelbach, H. (2021). Eye movement desensitization and reprocessing (EMDR) practitioners' beliefs about memory. *Psychology of Consciousness: Theory, Research, and Practice*, 8(3), 258-273. <https://doi.org/10.1037/cns0000211>
- Keldal, G., & Atli, A. (2020). Predictors of Turkish University students' marital attitudes. *Current Psychology*, 39, 1354-1361. <https://doi.org/10.1007/s12144-018-9842-6>
- Lempertz, D., Vasileva, M., Brandstetter, L., Bering, R., & Metzner, F. (2023). Short-term eye movement desensitization and reprocessing (EMDR) therapy to treat children with posttraumatic stress symptoms after single trauma: A case series. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 28(2), 450-464. <https://doi.org/10.1177/135910452210823>

Comparing the effectiveness of eye movement desensitization and reprocessing and motivational interviewing on the ...

Miller, W. R., & Rollnick, S. (2012). *Motivational interviewing: Helping people change*. Guilford press.

Naar, S., & Suarez, M. (2021). *Motivational interviewing with adolescents and young adults*. Guilford Publications.

Rodríguez-Garay, A., & Mosquera, D. (2022). Using EMDR to treat intimate partner relationship break-up issues. *Frontiers in Psychology*, 13, 971856. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.971856>

Shapiro, F., & Forrest, M. S. (2016). *EMDR: The breakthrough therapy for overcoming anxiety, stress, and trauma*. Hachette UK.

Strizzi, J. M., Ciprić, A., Sander, S., & Hald, G. M. (2021). Divorce is stressful, but how stressful? Perceived stress among recently divorced Danes. *Journal of Divorce & Remarriage*, 62(4), 295-311. <https://doi.org/10.1080/10502556.2021.1871838>

Vellone, E., Reborá, P., Ausili, D., Zeffiro, V., Pucciarelli, G., Caggianelli, G., & Riegel, B. (2020). Motivational interviewing to improve self-care in heart failure patients (MOTIVATE-HF): a randomized controlled trial. *ESC Heart Failure*, 7(3), 1309-1318. <https://doi.org/10.1002/ehf2.12733>

Williams, C. (2021). *EMDR as a Strategic Intervention in Couples' Therapy* (Doctoral dissertation, Texas Wesleyan University).